

Вокально-хоровий аналіз хорового твору

Вокально-хоровий аналіз хорового твору включає розгляд і розкриття наступних понять:

- **тип і вид хору**, вікову категорію його учасників (від цього буде залежати методика розучування з урахуванням вікової психології співаків, їх фізичних і співацьких можливостей);
- **спосіб виконання хорового твору** із супроводом чи без (якщо з супроводом, то слід визначити характер супроводу – дублюючий або такий, що збагачує звучання хору самостійною розробкою музичного матеріалу);
- **діапазон твору й кожної хорової партії**, роль хорових партій та їх теситурні умови, теситурні й динамічні співвідношення між голосами; регістри; розподіл основного тематичного матеріалу між партіями хору, сольними голосами та інструментальним супроводом;
- **інтонаційні труднощі**: здійснює діагностику хорових партій на предмет чистоти інтонування; аналізує інтонування ступенів ладу, інтонування інтервалів, теситурні умови й труднощі інтонування; стрій горизонтальний та вертикальний, його діагностика;
- **питання культури вокалу в хоровому співі**: звукоутворення, види атак звуку, характер звуковедення й темброві фарби;
- **види ансамблю**: частковий або загальний; вказує місця, де зустрічається штучний ансамбль та причини, що його створили; ансамбль ритмічний, динамічний;
- **види хорового дихання**: загальне, по партіях, ланцюгове, розміщення цезур;
- **текст твору з погляду дикції** (вокальність тексту, особливості дикції, вимова окремих приголосних, шиплячих, свистячих, наголоси в словах).

Визначення типу і виду хору іноді може бути розглянуте як прояв певного стилістичного напрямку, або традиції в хоровому виконанні. Вибір того чи іншого типу і виду хору може бути продиктований прагненням автора до розкриття певних темброво-звукових можливостей хору, ідеї та образів даного твору.

Діапазон і теситурні особливості хорових партій тісно пов'язані між собою. Загальний діапазон партитури й діапазони кожної хорової партії визначаються інтервалом від найнижчого звуку до найвищого. Далі необхідно зробити висновок про теситурну зручність або незручність викладу. Для оцінювання теситури (низька, середня, висока) необхідно проаналізувати використання регістрових можливостей в усіх партіях. На підставі цього можна зробити висновок про теситурну зручність або незручність. Зручною вважається така теситура, коли висотне положення хорової партії відповідає вільному звучанню голосу. Якщо партія тривалий час звучить у незручному регістрі, напружено — теситура вважається незручною. Нерівноцінність теситурних співвідношень голосів хорової партитури може тягти за собою завдання штучного динамічного вирівнювання не ансамблевих співзвуч.

Характер звуковедення і атака звуку аналізуються з точки зору їх виразних можливостей, за допомогою яких розкривається образно-змістовний характер твору. Розбирається інтонаційне сполучення співацьких звуків, злиття їх у мотиви, фрази, речення, періоди. Вивіренню ладу сприяє виконання закритим ротом, при якому слуховий контроль виконавців стає пильнішим.

Характер звуковедення і атака звуку нерозривно пов'язані зі співацьким диханням. Його механізм розглядається як тип групового (по партіям), загального або ланцюгового дихання. Відповідно до образного характеру хорового твору, або його фрагменту, характер співочого дихання може охоплювати широкий спектр проявів – активне, об'ємне, спокійне, чітке, легке, поверхнєве, дуже швидке. У зв'язку з величезною роллю дихання як формотворчого чинника диригенту хору необхідно дуже уважно відноситися до його розстановки.

Попередньо необхідно проаналізувати складні інтонаційні місця в кожній партії, пояснити, як інтонуються ступені мажорного й мінорного ладів, як інтонувати діатонічні й хроматичні інтервали.

Вокальні труднощі в хоровому виконанні можуть бути пов'язані з особливостями мелодичного рельєфу хорових партій. Особливу увагу слід звернути на позиційну рівність у виконанні висхідних і низхідних мелодичних стрибків, які охоплюють звуки різних регістрів. Також певну вокальну трудність представляє тривале витримання звуків у високій теситурі або так званих перехідних звуків. Подібні вокальні труднощі долаються в процесі співування твору.

Аналіз основних інтонаційних труднощів повинен спиратися на закономірності зонно-темперованого строю, який лежить в основі вокального виконання. У партитурі необхідно визначити найбільш складні виконавські моменти з точки зору горизонтального і вертикального строю. Часто інтонаційні труднощі ускладнюються такими чинниками, як особливості темпу, динаміки, реєстрів, теситури. Система звуковисотних співвідношень і чисте інтонування інтервалів при співі формують хоровий стрій, у якому розрізняють стрій окремих партій (мелодичний або горизонтальний) і загальнохоровий стрій (гармонічний або вертикальний). Вважається, що мелодичний стрій має першорядне значення, адже недоліки, що виникають у окремій хоровій партії, призводять до деформацій у загальному строї.

У процесі репетиційної роботи необхідно чергувати різні темпи, а окремі мелодичні ходи або акордові з'єднання по вертикалі відбудовувати поза ритмом по руці диригента. Вивіренню строю сприяє виконання закритим ротом, під час якого слуховий контроль виконавців стає більш уважним.

Хоровий ансамбль - це спільне виконання, що полягає в єдності та узгодженості художньо-технічних прийомів всіх його учасників. Основними елементами ансамблевого звучання хору є ритм, темп, дикція, динаміка, тембри голосів.

Різновиди хорового ансамблю:

- **природний**, що утворюється при однакових теситурних умовах, рівномірному використанні реєстрів кожної з хорових партій. За умови природнього ансамблю, коли однакові теситурні умови в усіх партіях сприяють врівноваженості звучання, диригенту не потрібно вирівнювати його за допомогою динаміки;

- **штучний** - утворюється за нерівноцінних теситурних умов у різних хорових партіях в однакових акордах, коли досить складно досягти рівноваги звучання голосів;

- **темповий, ритмічний, динамічний, унісонний, гармонічний, поліфонічний ансамблі хору та солістів, хору та інструментального супроводу.** Темповий та ритмічний ансамблі передбачають єдність відчуття й дотримання хором пульсації долей у швидких темпах, а також внутрішньодольової пульсації в помірних і повільних темпах, єдність агогічних змін. У творах із супроводом необхідно визначити, чи допомагає партія акомпанементу підтримати загальний ритмічний і темповий ансамбль хору, чи її самостійна роль ускладнює це завдання;

- **частковий** - стосується кожної хорової партії окремо взятої і передбачає повну злагодженість унісонного звучання;

- **загальний** - узгодженість між собою усіх хорових партій.

Диригент повинен уміти виявити основні ансамблеві труднощі та шляхи їх подолання.

Аналіз труднощів дикції повинен стосуватися незручних поєднань голосних і приголосних звуків у співі. Правила вокальної вимови тексту розбираються в залежності від характеру звуковедення й штрихових позначень у музичному тексті. Важливим фактором передачі змісту твору є увага до логіки текстового фразування і, зокрема, – співвідношення наголосів не тільки у фразах і реченнях, а й у словах. Іноді виникають такі метро-ритмічні умови, при яких зміщується правильний наголос: виникає посилення ненаголошеного складу внаслідок його розташування на сильній чи відносно сильній долях або подовження крупнішою тривалістю. У таких випадках першочергове значення має вміння диригента знівелювати небажаний ефект, підкресливши основний наголос інтонаційно або послабивши ненаголошений склад динамічно.

Чітка дикція відіграє першорядне значення у випадках різночитання, тобто коли різні партії виконують різний вербальний текст. У таких умовах, які часом приводять до нівелювання змісту внаслідок дотримання однакових динамічних умов, важливо вміло застосувати прийом «слововедення»: у партії, яка виконує текст повністю, динамічний нюанс дещо посилюється, а слова вимовляються виразно і чітко; в інших голосах, де текст звучить частково, вимова пом'якшується.

осмислення:

- «вокальності» літературного тексту,
- специфіки і характеру його вимови (орфоепія),
- особливостей підтекстовки нот;

аналіз прийомів хорового письма:

- використання неповного складу хору,
- співставлення,
- відокремлення,
- поступове введення,
- перехрещування,
- дублювання хорових груп або партій,
- колористичні засоби;

Вокально-хорові особливості компонентів хорової звучності, зокрема виконавської техніки як міри володіння співацьким голосом:

- **єдиноманерність звукоформування;** звукоформування – культура та естетика хорового вокалу, що визначається такими факторами:

- **виразність тембру** (забарвлення звука) хорових партій та хору в цілому; манера хорового співу (округлення та прикриття звука);

- **артикуляція, хорова дикція.** Аналіз труднощів дикції повинен стосуватися незручних поєднань голосних і приголосних звуків у співі. Правила вокальної вимови тексту розбираються в залежності від характеру звуковедення й штрихових позначень у музичному тексті.

Етапи музично-теоретичного аналізу хорового твору. Мануальне засвоєння партитури твору.

Музично-теоретичний аналіз хорового твору починається з визначення меж частин, структури кожної з них і визначення форми всього твору.

Оскільки форма хорового твору обумовлена змістом літературного тексту, то її розгляд повинен здійснюватися в тісному взаємозв'язку з образно- змістовною стороною літературного першоджерела.

До елементів форми можна віднести мелодію, гармонію, ритм, фактуру, динаміку, агогіку.

Форма твору. У формотворенні визначальним є характер співвідношення поетичного тексту та його музичного втілення. Для визначення музичної форми особливе значення має аналіз принципів розвитку музичного матеріалу.

Найбільш важливі з них:

1. Повторність.
2. Варіаційність.
3. Співставлення контрастних музичних побудов.
4. Репризнність.

Також слід орієнтуватися на загальні ознаки членування, що проглядаються в нотному тексті:

- Знаки повторення як малих, так і великих розділів;
- Зміна темпу. Раптова зміна темпу утворює різке розмежування форми. Часто поступове сповільнення (*ritardando*) підкреслює підготовку нового тематичного матеріалу або цілого розділу;
- Зміна розміру, яка стосується появи нового розділу і підкреслює поділ форми;
- Зміна тематичного матеріалу;
- Наявність гармонічних кадансів як фактора поділу на частини – більші й менші;
- Зміна фактури. Різка зміна фактури зазвичай вказує на початок нової побудови.

Залежно від викладу музичного матеріалу та характеру музичного розвитку виникають й різні типи побудов: одночастинна, куплетна та куплетно- варіаційна, прості та складні двочастинні і тричастинні, поліфонічні (канон, фугато, фуга і т. д.).

Мелодія.

Основою музичної теми кожного розділу твору є її мелодія. Її детальний аналіз дає змогу виявити стилістичні та жанрові особливості цього твору. Спочатку варто проаналізувати рельєф мелодичної лінії, її ритмічну та інтонаційну своєрідність, тоді – співвідношення цієї мелодії з іншими голосами фактури, прагнучи зрозуміти, яке образне-смісловне навантаження несе той чи інший тембр, продумати деталі нюансування, пов'язані зі змістом літературного тексту, визначити кульмінацію.

Фактура. Наступний етап роботи над партитурою — детальний аналіз фактури. Фактура це – сукупність засобів музичного матеріалу. Фактура буває:

- монодична – заснована на поєднанні голосів з однаковою мелодичною функцією, коли основна мелодична лінія проводиться в одній або декількох партіях. Такий виклад призводить до фактурної одноплановості, тому даний склад використовується епізодично;
- гетерофонічна - частковий прояв більш розвиненої підголоскової поліфонії, в якій основна мелодія супроводжується додатковими підголосками, головний мелодичний наспів часто передається з одного голосу в інший;
- гомофонно-гармонічна (мелодія знаходиться в одному з голосів, решта – створюють гармонічний фон);
- гармонічна - при однаковому ритмі ні один із голосів не виконує мелодичної функції, підкреслюється лише колорит гармонії;
- поліфонічна (всі голоси мають самостійне мелодичне значення):
 - а) імітаційна (послідовне проведення однієї і тієї ж теми в різних голосах на фоні протискладення в інших);
 - б) підголоскова (до солуючого голосу підключаються мелодичні підголоски з функцією відгалуження або протистояння);
- мішана (чергування різних типів фактури).

Гармонія.

У процесі аналізу хорової партитури особливої уваги вимагає аналіз гармонії твору. Назва кожного акорду, визначення зіставлень, відхилень, модуляцій допомагають дати характеристику гармонічній мові твору.

Гармонічний аналіз хорової партитури починається з визначення ладо-тонального плану твору:

- визначення початкової тональності твору;
- визначення завершальної тональності;
- устанавлення відхилень чи модуляцій.

Динаміка. Важливим виражальним засобом у музиці є динаміка, яка тісно пов'язана з формою твору й допомагає розкриттю його змісту.

Робота над динамікою передбачає визначення головних і місцевих кульмінацій, їх смислової ролі та хорових засобів, необхідних для їх реалізації, в т. ч. головної кульмінації — вершини динамічного розвитку твору. Важливо не тільки рельєфно виділити кульмінації, але й зуміти підпорядкувати часткові – головній та правильно виразити характер руху до кульмінації. Кульмінація твору не завжди досягається з найбільшою силою звуку.

Кульмінацію слід розглядати як сукупність:

- динамічної напруги;
- тонально-гармонічних ускладнень;
- *divisi* хорових партій;
- ритмічних ускладнень;
- високого регістру в хорових партіях;
- наявності фермат.

Особливу увагу потрібно звернути на довготривалі *crescendo* і *diminuendo*.

Передчасне посилення або послаблення звучання призводить до втрати динамічних ресурсів, і тому хвилі наростання чи спаду виявляються занадто короткими. Так при виконанні **crescendo** посилення звучання починається в мелодичному голосі, а решта голосів приєднується дещо пізніше. При виконанні **diminuendo** спостерігаємо зворотню картину: першими затихають побічні голоси й тільки потім — мелодія. На практиці досить часто мелодичний голос першим починає затихати, залишаючи велику групу допоміжних голосів у попередньому нюансі. Ці два прийоми досить складні для виконання, тому вимагають від диригента та хору постійної уваги.

В принципі тривале **crescendo** і **diminuendo** є дуже важливим засобом об'єднання форми і сильним засобом розвитку. Опору для тривалого *crescendo* потрібно шукати в глибокому *piano*, а для тривалого *diminuendo* - в насиченому і повному *forte*.

Темп. Однією із найбільш складних виконавських проблем є вибір правильного темпу.

У хоровій літературі зустрічається два види партитур: із позначенням метрономічного темпу та без позначення. Оскільки темп — величина непостійна, особливо коли маємо справу зі складним за змістом твором, кожен новий музичний образ, пов'язаний зі зміною характеру музики, має й свій темповий відтінок. Це означає, що метрономічні позначення – досить умовні й показники метроному потрібно сприймати як рекомендацію для визначення основного темпу. На його вибір також

впливають емоційний стан та індивідуальність диригента, який вносить у виконання відомого хрестоматійного твору свіжі темпові нюанси.

Так, твори написані в повільних темпах (Largo, Lento, Adagio і т. д.) вимагають повноти, широти і плавності в виконанні. Для досягнення повноти звучання необхідне розширення ритмічних одиниць або перетримування, ледве помітне відтягування кожного звуку. В диригуванні творами з повільними темпами використовують подрібнення схеми.

Твори, написані в швидких темпах (Allegro, Presto і т. д.), вимагають стрімкості, легкості, чіткості у виконанні, що досягається ледь помітним зменшенням тривалості кожного звуку.

Таким чином визначення правильного темпу відбувається шляхом:

- осягнення образно-емоційного змісту твору;
- аналізу форми, розвитку тематичного матеріалу, контрапунктичних голосів, різноманітних авторських ремарок;
- урахування емоційного стану та індивідуальності диригента.

Важливим засобом музичної виразності є **фермата** (італ. fermata – зупинка). Вона підкреслює особливу роль конкретного звуку або акорду і, як правило, застосовується в кінці твору. Фермата готується заповільненням темпу (ritenuto) в попередніх тактах. Інколи – підкреслює кульмінацію. Фермати на тактовій рисці та між нотами виконують роль психологічної паузи.

Іноді фермата застосовується хоровими диригентами як засіб вирівнювання інтонації, вибудовування акорду. Таке застосування фермати можливе і навіть необхідне в технічній вокально-хоровій роботі.

Ритм.

Вихованню відчуття ритму допомагає прийом внутрішнього метро-ритмічного дроблення (пульсація долей).

Для засвоєння ритмічного змісту музичного твору рекомендовано:

- 1) при грі партитур – лічення вголос з підкресленням сильної долі такту;
- 2) декламування нот у ритмі;
- 3) читання літературного тексту у ритмі;
- 4) спів партій (або гра всієї партитури) з рахуванням вголос.

У досягненні метро-ритмічної стійкості може допомогти літературний текст хорового твору (правильні наголоси, смислова логіка). Оскільки ритмічний спів базується на ритмі мови, потрібно проаналізувати не тільки музичну, а й поетичну палітру твору.

Штрихи.

Під час вивчення партитури значну увагу необхідно приділити штриховій палітрі твору. Штрихи повинні відповідати стилю та жанру написаного хорового твору, його змісту, характеру музики.

Історико-стилістичний і літературно-художній аналіз хорового твору

Історико-стилістичний аналіз хорового твору доцільно починати з оцінки епохи створення даного твору і перш за все з встановлення зв'язків даного твору з близькими йому явищами життя, культури і мистецтва. Кожний музичний твір є часткою цілої інтонаційно-стилістичної системи в мистецькому житті певної епохи. Обов'язково потрібно познайомитися з кількома творами того ж самого автора і його сучасників для того, щоб мати уявлення про стиль в широкому плані.

Усвідомлення громадських процесів, художніх стилів періоду формування світогляду композитора і автора літературного тексту важливо також для визначення стильових рамок виконавських варіантів твору і уточнення його образного змісту.

Ознайомившись з історичними умовами створення твору, слід звернутися до творчості авторів твору.

Починати процес слід з вивчення творчості автора літературного тексту. Необхідно ознайомитися з історією створення поетичного твору. Це допоможе зрозуміти мотиви, які спонукали поета до написання цього тексту.

Після знайомства з творчістю автора літературного твору, наступний етап - вивчення даних про життя і творчість композитора. Розглядаючи творчість композитора потрібно проаналізувати особливості і еволюцію його світогляду і у зв'язку з цим еволюцію його творчого стилю.

Наступний етап - з'ясувати, які твори були створені до, після і одночасно з ним, що спричинило його створення, які факти біографії могли повпливати на задум і характер втілення даного твору.

Диригент постійно повинен пам'ятати, що він перш за все музикант, інтерпретатор музики. Тому підхід до твору повинен полягати в глибокому проникненні в духовний світ композитора і розгляді літературного змісту під кутом зору композитора - виразності музичних фарб.

Аналіз поетичного тексту в єдності з музикою сприяє більш глибокому вивченню всіх сторін музичної форми хорового твору, розуміння задуму композитора, більш емоційного сприйняття художнього образу.

Ознайомившись із загальною установкою, часом і подіями, про які йдеться, потрібно уважно і вдумливо прочитати поетичний твір, логічно оцінюючи при цьому явища і образи, що становлять основу хорового твору.

Бажано проаналізувати структуру тексту – розбити його на частини, що об'єднані спільністю змісту, а кожную частину, у свою чергу, на більш дрібні структурні одиниці; знайти в кожній фразі головні наголошені (сміслові) слова, що допомагають донести до слухача її основну думку. Адже фрази поділяються на логічні групи слів, ланки, нерозривно пов'язані між собою, тобто на мовні такти. Мовні

Пауза перед словом направляє увагу слухача на те, що буде; пауза після слова як би зупиняє увагу на тому, що було.

Велике значення для осмислення тексту і виразного читання його має уважне відношення до розділових знаків, оскільки в поетичних творах пунктуація виконує не тільки логіко-граматичні, але і художньо-виразні функції. Виходячи з художнього задуму, поет може відступати від правил застосування розділових знаків. Звідси багатозначність ком, крапок, крапок з комою, двокрапок тощо, що вимагає в кожному випадку особливого втілення і в живій мові, і в музиці.

Так, кома, якщо вона розділяє думку на частини в зіставленнях, набуває характеру глибокої цезури. Поставлена в дісприслівникових зворотах, кома, як правило, не наголошується паузою. В переліках вона підкреслюється люфт-паузою (миттєвою перервою між словами), сприяючи виділенню кожного подальшого слова і повертаючи до нього увагу.

Крапка з комою нерідко допомагає об'єднати окремі деталі в єдину картину, сприяючи контрастності сусідніх розділів.

В інших випадках крапка з комою між двома закінченими за думкою реченнями підкреслює їх взаємозв'язок і взаємозалежність.

Неодноразово повторювана крапка з комою, яка сполучає короткі речення, сприяє створенню відчуття дії, що стрімко розгортається.

Багатокрапка, наприклад, може передавати схвильованість, емоційно насичену паузу, несподіваний перехід до нової теми, різку зміну характеру оповідання, недомовленість.

Тире, що перериває почату мову, має на меті або роз'яснити те, що знаходиться перед ним, або протиставити одне явище іншому, або підготувати слухача до подальшого несподіваного слова або дії.

Навіть крапка і та багатозначна. Як правило, вона показує завершення думки і закінченість речення. В цьому випадку вона вимагає після себе порівняно тривалої паузи. Проте нерідко крапка, що стоїть в кінці речення, припускає розвиток думки в наступному реченні. Це буває, коли потрібно передати безперервне наростання розповіді, його рух вперед або створити відчуття єдності, цілісності втілюваної картини. Тоді голос на крапках знижується набагато менше, а паузи між реченнями стають в якійсь мірі сполучними.

Щоб розуміти, сприймати художній твір, треба володіти образним мисленням.

Проте усвідомлення виконавцем всіх компонентів образного виразу поета, у тому числі і пунктуації, благотворно позначиться на формуванні свого, індивідуального «бачення» твору.

Часто буває так, що композитор у своєму творі використовує вірш не в повному обсязі, або вибирає якийсь уривок, окремі строфи.

Не можна забувати, що від структурної будови твору, тобто поділ його на мотиви, фрази, речення, періоди, залежить і головний фактор виконавської виразності - музичне фразування. При виконанні хорових творів фразування визначається як музикою, так і літературним текстом. Для вірного прочитання музики необхідно використовувати розмежування за допомогою цезур або об'єднання за допомогою ліг.

Перед виконавцем стоїть непросте завдання знаходження найбільш переконливого і логічного варіанту фразування, відповідного літературному тексту. Головному ударному складу поетичного тексту зазвичай відповідає і головна інтонаційна точка музичної фрази, яка зазвичай підкреслюється невеликим натиском, посиленням звуку, а також полегшенням складу, наступного після головного.